

А 2005
6072к

Толымбек ӘЛІМБЕКҰЛЫ

Қ

Аһ-Үһ!

Алло!
Тымпи!...
Тымпи!...

Толымбек ӘЛІМБЕКҰЛЫ

Аһ-Үһ!

өзіл-сықақ өңгімелер

Астана
2004

*Қазақстан Республикасы Ақпарат министрлігінің
бағдарламасы бойынша шығарылды*

Ә 55 Әлімбекұлы Толымбек. Аһ-Үһ! Әзіл-сықақ әңгімелер. — Астана: Фолиант, 2004. -228 б.

ISBN 9965 — 619 — 69 — 7

Сықақшы Толымбек Әлімбекұлының есімі күлкі сүйер қауымға көптен таныс. Оның «Ләм-мим», «Ым-жым» және «Тойда жолығайық» жинақтары оқырмандар қолдарына әр жылдары тиді.

Шетелдік авторлардың: М. Задорновтың, Г. Белецкийдің, Ф.Буляковтың комедияларын қазақшалады. М.Әуезов атындағы қазақ театрының сахнасынан әлі түспей келе жатқан ол қойылымдар көрермендердің көңілінен шықты.

Қоғам алмасуындағы кереғар көріністер, жалтаң және талтаң мінездер «Аһ-үһ!» жинағында сәтті суреттелген. Кейіпкерлері — типтік образдар. Олардың бойындағы жағымсыз көріністер мен оспадар қылықтар сықақшының байқампаз назарынан, жанды жерге тиетін уытты тілінен тыс қалмаған.

Қазақы қалжыңдардың бояуы бар әңгімелер ұлттық дәстүрлерге берік. Тілі ойнақы, жатық. Жеңіл оқылады.

Кітап әзіл сүйер жалпы қауымға арналады.

Ә $\frac{4702250204}{00(05) - 04}$ 04

ББК 82.3 Каз

ISBN 9965 — 619 — 69 — 7

© Әлімбекұлы Т., 2004

© "Фолиант" баспасы, 2004

Бадырақ көз
Байқұлдың басынан
кешкендері

КӨКЖАЛ

Байқұлдың бадырақ көз атануының сырын оны бір көрген адам қайтып сұрамайды. Тас маңдайындағы төңке-рілген кішігірім қос табақшадай көздерінің өзі-ақ бұл сұраққа оп-оңай жауап бере салады. Енді Байқұл болуы неліктен дейді ғой біреудің қыр-сырын білуге жаны құштар қазақ. Әкесі Әміртән жарықтық тышқақ лақ бітпеген тақыр кедей екен. Байлыққа да құмар болмаса керек. «Бай болып батып қалмасын, құл болып жатып қалмасын, екеуінің ортасында әйтеуір түрегеп тірі жүрсе — жетеді», — деген ырыммен Байқұл атады.

Сол Байқұл қазір үйі мен жұмысының, жұмысы мен үйінің арасын тұрақты жол қылып үйренген жуас адам. Оңға да, солға да оңайшылықпен бұрыла бермейтін біржақты жолы бар. Демалыс дегенді, демалу дегенді білмейді. Қолы босаса төркіншіл әйел секілді ауылына тартады. Ондайда әйелі кейде ілеседі, кейде ілеспейді. Барарда бір сөмке көтеріп, қалтаңдап барады да, қайтарда үш-төрт сөмке көтеріп, мықшыңдап оралады. Сосын қайын жұртына барғыш. Әйелі барған сайын ілеспесе ілініс басталады. «Жалғыз барсам байы жоқ байғұс сияқты жалмауыздай көреді ауыл. Сүлденді сүйретсең де ілес» дейді, ілеседі. Ол жаққа барарда Байқұл вокзалдың жүкшілері секілді. Бір дорбаны арқасына жапсырып, қос сөмкені қолына ұстап, қалт-құлт етіп өзер жетсе, кері қайтарда босаған сөмкелерін босаған дорбасына салып кәдімгідей жеңілдеп қалады. Ол қолының босап қайтқанына мәз.

Әйелі Әйпін мектепте оқып жүргенде аудандық газетке «Мектебім», «Туған жер», «Ұстазым», «Махаббат» деген төрт-бес өлеңі шыққан ақыншатыстау адам.

Қазір де баласын емізіп отырып екі-үш жолды құрастырып жіберетіні бар.

Анау тұрған папамыз,
Папамызға қапамыз.
Атын дұрыс қоймапты,
Мал бітпеген атамыз, —

деп Әміртәнді оқта-текте көрінен бір аунатып тастайды. Онысын балаларына да үйретіп қойған. Олар да «Ленин біздің атамыз» деген тақпақпен бірдей мұны да мүдірмейтіндей жаттап алған. Жаңылыспай айтады. Әйпіннің баласын емізіп, әндетіп отырып Байқұлға арнаған жырларында аздаған шындық бар. Жалпы Әйпін бала емізіп отырғанда суырыпсалғыш. Соны ылғи қағазға түсіріп жүретін адам болса осы уақытқа дейін демеуші тауып, «Бала емізіп отырғанда» деген кітап шығарып қояр еді.

Байқұл өмірінде бірінші рет санаторийге барды. Қалың талдың, қаптаған қыз-келіншектің ортасына келгенде оны да шабыт қысып, арқасы қозды. «Қаладағы қалың түтіннің арасындағы өміріміз тірі өрт екен, жанның рахаты санаторий мен курорт екен» дегені қанатты сөзге айналып кетті. Күйеуге тұңғыш тиген қыз сияқты Байқұл бейбақ алғашқыда әбден күлкіге ұшырады. Асқазан тазартуға барудың алдындағы кеште ауылдан келген етті опыра жесін.

— Жесем тісіме, жемесем түсіме кіретін қайран қаракесегім-ай! Сағындым ғой, қағылдым ғой! — деп қомағайлана шайнады.

Ертеңгісін ашқарынға асқазанына қарай қатқан қара қыз бармақтай шлангіні зорлап жөнелтсін. Арысы еттен, берісі арақтан басқа нәрсе жұтып көрмеген Байқұл бейшара көзінен жас парлап, лоқсып, қиналып бармақтай шлангіні өңешінен әзер өткізді. Жұтқанын қайтсін, кешегі мүжіген бір жамбас пен асықты жіліктің майлы еті асқазанынан алысқа ұзамай қалып қойса керек сол төңіректе. Түйдек-түйдек боп бармақтай шлангінің су ағатын оймақтай көзіне қайта-қайта кептеле берді. Онымен төрт-бес минут әуреленген медбике қыз:

— Ағай, қандай қомағай едіңіз! — деп қойып қалды. Қойып қалып шлангіні сопаң еткізіп суырып алды.

Ауыздарынан шлангі салбырап отырған төрт-бес қыз-келіншек тұншыға күлді. Байқұл үшін асқазан тазарту осымен тоқтады. Өзін қомағай атаған қатқан қара қызға қайтып соқпады.

Қоғалы-ай!

Байқұл деген дардай атқа обал-ай!

Ет келіп қап, келтеліп қап шлангім,

Бір-ақ күнде атандым-ау қомағай!

деген бір жапырақ қағазды медбикенің үстелінің үстіне білдірмей тастап кетті.

Бұл санаторийінің бір қызық жері — құлақтан басқа тесік біткенге түгел шлангі жүгіртеді екен. Ішегін тазартатындар да кезегін күтіп сенделіп жүргенде оларға «қомағай» Байқұл кеп қосылды. Қыз көрсе қарап отыра алмайтын әдетімен медбикемен тілдесті. Ары әзілдесіп, бері әзілдесіп, ақыры балдыз қып тынды. Аты Сымбат болса да сөзі қымбат медбике сөзге сараңдау көрінді.

— Теріс қарап жатыңыз, — деді жеке кабинаға кірген соң Сымбат Байқұлға.

Балдызының айтқанын екі етпей, теріс қарап жата қалды. Ішек тазарту үшін ішіне ішектей шлангі жіберді. Тыпыр ете алмаған Байқұл бұған да төзді.

— Балдызжан, — деді теріс қарап жатып-ақ, — біздің жақта жезде деген шымшылап ойнаушы еді, бұл жақта балдыздардың сұққылап ойнайтын әдеті бар ма?

— Сұққылап жатса сұққылап ойнағаны шығар, жездеке! Сұққылаған кезде, жезде, сұққылдамаған мақұл. Мынаусын ашасыз, мынаусыз басасыз, — деп қолына қос шлангі ұстатып қойды.

Ол жерден шыққасын да Байқұл арқасы қозды, ақындығы оянды.

— Сымбат қызға мың алғыс айтып бара жатырмыз, Тура жолдан сәл ауытқып, тайқып бара жатырмыз.

Жігіт болып келіп ек, арқасында балдыздың

Қызтеке боп ауылға қайтып бара жатырмыз, —

деп бір тастады.

Несін айта бересің, қызық қыруар, күлкі көп болды. Асханаға барғанда қомағай атанған ашқарақ байғұс бос орынды көрді де жалп етіп отыра кетті. Апыл-ғұпыл тамағын ішіп, табағын төңкере бергенде қалт-құлт еткен екі шал келді. Соғысқа қатысқан ардагерлер екен. Кірпияз қариялар айқайға басып, жерден алып, жерге салсын.

— Қарттардың несібесін қарпып отырғанына қарағанда демалып жүрген бала емес, жем аңдып жүрген қарға секілді қомағай біреу ғой мынау, — деп ардагерлер ары-беріден түк қоймай омырауларындағы орден-медальдарын, қолдарындағы қасық-шанышқыларын қоса сыңғырлатып біраз жерге апарды.

Жолын кескен қара мысықтай «қомағай» аты құйрығын бұлғандатып, алдынан тағы шықты. Кеше бұл атақты асқазан тазартқанда алғаш естіп, ауыздарында шлангі боп еркін күле алмай арманда кеткен көрші үстелдегі төрт-бес қыз-келіншектің құдайы берсін. Ауыздарын ашып, іштерін басып, өзінен-өзі қаңғып келген күлкіге рахаттана кенелді. Кіретін тесік таппаған соң шығатын есік іздеп, Байқұл бейшара сыртқа тұра ұмтылды.

Екі-үш күннен соң ептеп-септеп еті үйренді. Көршілерімен танысып, көзі ашылды. Санаторийде сабақ оқып, курортта кандидаттық қорғаған қулар көрінеді. Әуелі Байқұлдың қылықтарына қыран-топан күліп ал, санаторийдегі саналуан әңгімелерін айтты. Солардың талай жылғы тәжірибелерін талқылап отырған сәтте асханаға қасына құлыншақтай еркелеген жас қызды ертіп егделеу еркек келе жатты.

— Анау Арыстан! — деді Байқұлдың кеше танысқан көршісінің бірі Құмарбай құлыншақ-қызға құмарлана қарап.

— Өзі де арыстандай екен — атына заты сай, — деп Байқұл қоштап қойды.

Құмарбай да, оның қасындағы Сыңарбай да мырс-мырс күлді.

— Арыстан деп оның атын айтып отырған жоқпыз, тірлігін айтамыз. Курорт-санаторийге әйелін емес, ашынасын ала келетін алпауыттарды «Арыстан» дейді. Мынау сондай Арыстан!

— Қасындағы ашынасы ма? Құдай-ау, қызы сияқты жап-жас екен...

— Вот так! Сол себепті де оларды Арыстан деп атайды.

Сыңарбай да бірдеңе білетіндігін сездірді.

Арыстанның артынан ілесе кірген мұнтаздай киініп, жылмағай қырынып, галстугін байлап, топылыйын қайта-қайта майлап паң жүретін бұл жігітті Байқұл күнде көреді. Көрген сайын өзгерген киімін байқайды. Театрға келгендей. Қазір де сыптай, жүрісінде қанша салмақ болса да ұясына тоқтамай ерсілі-қарсылы зыр жүгірген көздерінде жасырын «қармақ» бар.

— Мынау нағыз Көкжал!

Бұл жолы оның атын Сыңарбай айтты.

— Көкжал қасқыр! — деп Құмарбай толықтырды оны.

— Неге?

Тағы бірдеңе бүлдіріп алам ба деп қорқақтаған Байқұлдың сұрағы батылсыздау шықты.

— Себебі ол әйелін үйге тастап, «ер азығы мен бөрі азығы жолда» деп жалғыз келді. Байқайсың ба, жан-жағына қалай-қалай көз салады?

— Рас-ей, төңірегіне аш қасқырдай ашқарақтанып, ішіп-жеп, сілекейі шұбырып қарайтын сияқты.

— Вот так! Қызыл түлкі іздеп келе жатыр ол! Қызыл түлкі! Ал өзінің әйелдерімен, жеке меншік әйелдерімен келгендерді малға теңейді. «Баран» дейді оларды.

Бұлардың қызу әңгімесі қастарынан еденді тықылдатып, Франциядан ғана әкелінетін керемет хош иісті ілестіре желпи өткен кербез келіншек бұзып жіберді. Жанында 11 – 12-лердегі қызы бар. Өзі кісіге тіке жанар тоқтатпағанмен жаныңды суырып алатындай құпия-құмарлықпен көзін сүзіп кетеді екен. Мұндайды бұрын-соңғы байқамаған Байқұлдың сол жақ қапталы түгел солқ етті. Ойпыр-ай, көзі кідірмеді. Немқұрайды желпіген көзқарастың өзі Байқұлдың басын шыр айналдырды. Бүкіл болмысымен, жанымен, қиялымен әлгі француз иіс қалдырған келіншектің жырық-жырық көйлегінің етегінен ұстай-мұстай, сүрініп-қабынып «ілесе» жөнелді. Қасығындағы аузына апара

берген ботқасы ауып кетіп, алдын түгел аймандай етті. Анау екеуі тағы мырсылдады.

— Есек дейді оны!

Екеуі қосарлана дауыстады.

— Кімді, мына келіншекті ме?

Байқұлдың күркіреген даусынан қас-қағым сәтте пайда болған қызғаныштың отты найзағайы сатыр-сұтыр жарқылдады.

— Маубас, бұл — нағыз Қызыл түлкі! Оны санаторийге жіберіп, үйінде бала бағып қалған салпаңқұлақ күйеуін Есек дейді, ұқтың ба?!

— Неге?

— Әйелін жалғыз жібергені үшін...

— Қасында қызы бар ғой...

— Ана қызыл түлкі ондай қырық қызды ұйықтатып, қырық қыздың аузын құбылаға қаратып кетеді.

— Мүмкін кесел шығар, емделуге келген шығар, ойында ештеңе жоқ шығар... — Байқұл «шығарын» қарша боратты.

— Кесел де емес, мешел де емес! Емделуге келген нағыз кеселдер аналар, — деп Құмарбай ештеңеде шаруасы жоқ, әңгіме-дүкеннің қызығына берілген үш келіншекті нұсқады.

Кешкі тамақтан көп нәрсені үйреніп қайтқан Байқұл биді тамашалауға бұрылды. Әскерде бірге қызмет еткен танысын жолықтырды.

— Кіммен жүрсің?

— Өзімнің үйреншікті самаурыныммен, — деді анау жымыып.

— Самаурыны несі?

— Өз әйелін самаурын дейді санаторийдің тілінде.

— Е, е... — деп барып Байқұл тілін тістей қойды.

— Ондайларды «Баран» дейтінін білемін, қайтеміз, екеуміздің де емделуіміз керек.

Байқұл бұлардың жағдайын түсіне тұрып, өзінің Көкжал екендігіне сүйсінді.

Би қызып жатыр. Бәрі де жарқ-жұрқ киініп алыпты. Әшейінде ортаға сүйреп шығара алмайтын шіренгендер шегірткеше секіреді. Бағанағы «Арыстан» қасындағы құлыншақтың ойнақтағанына ілесем деп қара терге

малшыныпты. Көйлек-галстугін тағы ауыстырған «Көкжал» айғыр арқандаған арқанның қазығын суыра алмай әуреге түскен жылқышыдай қақ ортада мың бұралып, екі иығын жұлып жеп селкідеп, шиыршық атады. Пәлі, қасындағы көбелектей қалықтаған қара көйлекті сымбатты келіншек қыз ерткен «Қызыл түлкінің» нағыз өзі. Шетте әтештей тыпырлап, бір аяқтап секірген бишіні де таныды. Көршісі Курицын. Жайшылықта моп-момақан кісі сияқты еді, былай шықса шын әтеш екен! Қызықтап біраз тұрған соң кері қайтты.

Санаторий Байқұлға ұнады. Емделді, жөнделді. Жөн білді. Өзінің аулына бір дорбамен барып, үш-төрт сөмкемен қайтатындай олжалы оралды. Қой аузынан шөп алмайтын Байқұл еді. Бұрынғы мінезінен әлдеқайда басылып қалған Байқұл еді. Санаторийден Көкжал Байқұл боп қайтқанына жатса да, тұрса да қуанады. Тәуба!

ӨТТЕҢ, ТОННЫҢ КЕЛТЕСІ-АЙ!

Байқұлдың балалық шағы өзіне қызық өткен сияқты, өзгелер бұзық өтті дейді. Соған таң қалады. Бала боп ұрлық жасамапты. Ұрлық демекші, ауылдың шетінде алма бағы бар-тын. Оның қарауылы Молдабай еді. Баласы Бұзаубақ Байқұлмен бір класта оқыды. Сол бақтан алма ұрлауға төрт-бес бала төрт-бес күн дайындалды. Құдай біледі, банк тонайтын баукеспелер де олай әзірленбес. Жоспар сызып, жоба жасады. Сөйтіп мұздай қаруланып (*қарулары — қалта, қойын-қоныш, тесігінен алма түсіп кететін жыртық-жыртық дорба, т.б.*) жорыққа бет қойып келе жатқанда баққа барар жолдағы мұрденің маңында бұлар «қолға түсті». Қайдан естігенін қайдан білсін, алма ұрлағыштардың жоспарынан Молдабайлар күні бұрын хабардар боп шықты. Сол тыңшыны Байқұл әлі күнге дейін білмейді. Қарауылдың бүкіл ағайыны Байқұлдың «бандысын» қаумалап ортаға ап, тікенді құраймен сабап-сабап, ауылға қайтатын қара жолға салып жіберді. Ағаштан бір

алма үзіп жей алмай, мойны үзілгенше таяқ жегеніне Байқұл есіне түссе қазір де қарап отырып күйінеді.

Бала біткен үйлерінде шаңқай түсте ұйықтап жатқанда Байқұл шыжыған күннің астында, қара жолдың үстінде өзінен өзі топырақ суырып ойнай беретін. Там салатындар топырақ алған шұңқырларға су толтырып, күмп-күмп сүңгіп, беттері торлама қауындай тоз-тоз жарылған балалардың ұйытқысы да осы Байқұл-тын. Рас, тұздықтап боқтаудан чемпионат өтсе, Байқұл бас бәйгені бермес еді. Бұл тақырыпқа келгенде Байқұл да бір, азынап тұрған айғыр да бір — арқырап шыға келеді.

Обалы не, сабақты жақсы оқыды. «Төрттіктің» өзі сирек. Бірақ ата-аналар жиналысына апасын ешқашан шақырмайтын. Біріншіден, ол кісінің мінезі адуынды — мұғалімдердің өзіне баға қойып, емтихан алып кетеді. Содан ұялады. Екіншіден, Байқұлдың сабағы дұрыс болғанмен, мұғалімдердің оған қабағы дұрыс емес. Алдында отырған қыздардың бір-біріне бұрымдарын матап байлап, талай ойбайлатқан. Олар парталарына жайғасып үлгергенше, бұл астарына дәуіт қойып үлгеріп, сан рет шыңғыртқан.

Әдебиеттің ағайы шылаушаннан қорқады дегенді естіп, қыздар бірде біреуінің шарбағынан ерінбей бір қалта шылаушан қазып әкепті. Әдебиет сабағының алдында қыздар үстелдің үстіне газет жайып, шылаушанды соған төгіп тастамай ма. Байқұл барады да оны отыратын орындыққа шашып жібереді. «Қырсыққанда қымыран іридінің» керімен дәл сол күні мектеп директоры сабақ барысын тексеруге кіреді. Аңқау мұғалім қаптаған шылаушанның үстіне қамсыз отырып, журнал толтырады. Ол орнынан тұрғанда киімінде ирелеңдеп өріп жүрген жауын құрттары балаларды ду күлкіге батырады. Тіпті директордың отырғанын да ұмытады. Қалш-қалш еткен мұғалім жыларман қалпы директорға жалбарынады.

— Көрдiңiз бе... Бұлар үнемі осылай... Жауын құртын әкепті... — деп қорыққаны ма, ашуланғаны ма, қалтырап-дiрiлдеген күйi кластан шығып кетедi.

Бұл дау тоқсан бойы таусылмады. Директорға күнде шақырады. Оның алдына бармаған бала қалмады.

Байқұл болса директордың тұрақты «мейманына» айналды. Ақыры ешкім мойындамай, «қылмыстың» беті ашылмады. Байқұлдың класы «партизандар класы» атанды.

Байқұлдың осындай-осындай оқиғалары көп. Кейін жағырапиядан оңбады. Ол пәннің мұғалімі:

— Балалар, жағырапияны білу үшін жердің қыртысын, топырақтың түр-түсін білу керек. Жүріңдер, көрсетейін, — деп үйіне апарып, сарымсақ егетін жарты гектар жерін өңдетеді.

Сынық мүйіз сиырын суғарып, астын тазалауды артық жұмыс санайтын Байқұл біреудің жерін өңдеуші ме еді, қашып жоғалады. Қашқан соң баға оңала ма, оңалмады.

Биологиядан беретін ағай жоңышқасын оруға шақыратын. Жоңышқаны көп жеген малдың іші кебеді. Сол ағайдың жоңышқасын көрсе Байқұлдың да болымсыз іші тырсылдап ала жөнеледі. Іші кепкен малды шарбақ айнала қуалайды, жүгіртеді. Байқұл да жоңышқаны, шалғыны тастай-мастай үйіне қарай заулайды. Ондайда баға оңа ма, тағы оңбайды. Математиканың мұғалімі пішен жинатады. Малы көп. Айыр көтерсе қолтығы айрылатын әздек Байқұл математикадан да нашар шықты. Сөйтсе де мектепті жаман бітірмеді.

Байқұлдың өзінен аумаған бадырақкөз тұңғышы Тобағыл әкесінен озды. Мектепті өте жақсы бітірді. Медальмен. Жаратылысынан мақтаншақ әкесі жатса да, тұрса да баласының медалін жыр қылды.

— Тұқымымызда мектепті медальмен бітірген ешкім жоқ. Медаль атаулы босағамыздан аттап көрмеген еді, оқығаны мен-ақпын. Оны да грамотамен бітіргем. Мынау керемет болды! — деп ісіп-кепсін. Оқуға көресіңдер, өз күшімен түседі.

Тобағыл да айтқанынан қайтпайтын бірбеткей. «Халықаралық экономикалық қатынастар факультетіне барам» деді.

— Балам-ау, оған кенгуру сияқты қалталылар ғана барады. Біз жираф секілдіміз. Жирафта өзің білесің тек мойын бар. Мына институтқа қылқиған мойын емес, томпиған қойын керек. Басқасына барсаңшы. Көтеріп

жібермесе де көтермелеп жіберетін көке де табылып қалар, құдайға шүкір, — деп ағынан жарылып, ақтарылды.

— Жоқ, онда оқып жүргендер менен артық емес. Барам дегесін барам!

Барды. Балы жетпей, үйіне ботадай боздап келді.

— Ту сыртымда отырған қыз бір сұрақтың тұсына белгі қоймады. Өз көзіммен көрдім. Сол 67 балмен түсті. Әділ ме?

— Әрине, әділ емес.

— Тест деген осы ма? Папа, менің медалім бар еді ғой?

— Балам, сенің асып-тасатын медалің болғанмен, менің басатын медалім болған жоқ.

— Папа, менің сәл-сәл-ақ балым жетпей қалды, ә?

— Балам, сенің сәл-пәл балың жетпей қалған жоқ, менің аз-кем малым жетпей қалды. Ұға бер, өмір деген осы!

Балың жетсе, малың жетпес,

Малың жетсе, әлің жетпес,

Әттең, тонның келтесі-ай!

Бүгінгінің мектебі жақсы. Ата-ананы апта сайын мектепке шақырады. «Балалардың қамын ойлайды, қайтсін, өздерінің айлықтары да төмен, оны да уақтылы бермейді, соған қарамай бізбен жиі-жиі сөйлеседі» деп Байқұл мұғалімдерге жаны ашып, сырттай сүйсінеді. Сүйсінеді де жиналыстың бәріне алып-ұшып барады. Әлі бұл мектепті үш баласы бітіруі керек.

— Құрметті ата-аналар, біз сіздерді еріккеннен шақырмаймыз, жұмысымыздан зеріккеннен шақырамыз. Класс қорына ақша керек, — дейді.

Апта өтпей сөмкесін өзер сүйреткен қызынан дұғай сәлем жолдаған мұғалімінің сиырдың тіліндей қағазға қолтаңба қалдырған хаты келеді. «Құрметті ата-ана! Класты сыпырып-жинайтын адам алуға қаржымыз жоқ. Балаларға обал. Өзіміз төлесек те бірдеңе етерміз деген ата-аналар комитетінің шешімімен 300 теңге беріп жіберсеңіз...» Бермей гөр! Мұғалім қиылып тұрса, сөмкесін өзер сүйреткен қыз екі бүйірі таянып бұйырып тұрса, бермегенде қайда барасың?

— Жиналысқа шақырып жатыр, — дейді мектеп бітіретін ұлы араға тағы бір апта салып.

— Құрметті ата-аналар! Жетіскендей халде емеспіз, ішіміз өртеніп, от ішкендей халдеміз. Ремонтқа ақша керек, терезеге перде аламыз. Көрші кластың ата-аналары музыкальнй центр әперген екен, оны директор кабинетіне апарып қойыпты. Жақында үйіне әкетіп қалатын шығар. Бізге де.. — деп барып күмілжіген мұғалімді белсенді ата-аналар қолтығынан сүйемелдеп жібереді.

— Несі бар, біз де әпереміз. Олардан кембіз бе, видео-магнитофон әпереміз!

Әперді. Байқұлдың да діңкесі құрып, көпшілікке қосылды. Қайтеді, «жалғыздың үні, жаяудың шаңы шықпайды».

Сөмкесін әзер сүйреткен қыз бұйыра сөйлеп тағы келді, жатқан-тұрғаны міндет. Сиырдың тіліндей бір жапырақ қағазда қою қолтаңбасы бар мұғалімнің: «Құрметті ата-ана! Қызыңыз 3 класты мақтау қағазбен бітіргелі отыр. 50 теңге төлесеніз, қызыңызға мақтау қағазын берер едік» деген хаты Байқұлды тағы әбігерге салады. Бермей гөр! Қыз сөмкені әзер сүйреткенмен тілі де, тірлігі де жүйрік. Не бересің, не көрмегенді көресің.

Ата-аналар жиналысына шақырған және бір хат қолына тигеннен кейін Байқұл мектепте құстай ұшты. Әбден үйреніп алды. Жиналысқа шақырмаса әжептәуір қиналысты бастан кешіретінді шығарды. Тойдан құр қалғандай томсырайып жүреді. Мектеп бітірушілердің ата-аналары класс жетекшілерінің құлағына бриллиант сырға, алтын жүзік тағуы керек екен. «Ә» класы сөйтіпті. Олардан қалуға болмайды. Қатарынан қалып қазақты құдай ұрып па?! Тағы да жиналды. Жарымаған жалақы әлдеқашан біткен. Қарызданып, қауғаланып қосылмаса, ұят. Қосылды.

Класс жетекшінің құлағы жарқ-жұрқ етіп, саусағы жалт-жұлт етіп, көңілді даусы сарт-сұрт етіп, мектеп бітірушілер кеші әдемі өтіп, аяқтала бергенде директор бар қызықты тастап, бұртиып үйіне кетті. Ата-аналар да, мұғалімдер де, тіпті балалардың өздері де «қырылып» қала жаздады. Класс жетекшінің сырғасы мен жүзігі ди-

ректордың жүрегін қысып жіберсе керек. Қысылып тұрса да ата-аналар қайта жиналып, таңға жуық директорды үйінен жалынып-жалпып шақырып ап, өзінің қолына алтын сағат тағып, өмірі жұмысқа шығып көрмеген, тіпті бұ дүниеде бар-жоғы белгісіз әйеліне алтын алқа тағып, сөмкесіне оны-мұны салып беріп жіберді. Алтындап қойған білегін көріп, салқындап қалған жүрегін жылытқан директор үйіне әндетіп қайтты. Байқұл да өзінің әйелінен жасырып жүрген тыққан-пыққан тиын-тебенін, әкесін майданға жібергеннен бетер қайғырса да, директордың қабағын жібітуге амалсыз жұмсады.

— Қалтаның бұрыш-бұрышын қақсаңыз, РайОНОның көңілін тапсаңыз, балаңызға медаль әпере аламыз. Баланың бағасын өзгерту көйлектің жағасын өзгерткеннен оңайырақ, — деді обалы не, директор да, класс жетекші де.

Байқұл оған келіспеді:

Жүгірмесең, медаль келмес,
Медаль келсе, педаль көнбес.
Әттең, тонның келсеті-ай! —

деді ішінен ыңылдап. Ол ыңылдағаны аш қасқырдың ұлығанына ұқсап кеткендей көрінді.

СЕНСІҢ БЕ, ЖАНЫМ, ҮЙБАЙ-АЙ!

Байқұлдың студенттік күндері де күлкілі. Ертеңмен шекесі жіпсіп, күрең шәй сораптамаса, түсте өңешін күйдіріп ыстық сорпа ұрттамаса, кешке қою тамақты қомағайлана қарпымаса, бірдеңесін жоғалтқандай құлазып жүретіні бар. Осындай ауыл баласына қаладағы студенттік өмір ауырлау соқты. Қырық сом стипендия Байқұлдың ашқарақ асқазанын алдаусырата алмады. Бөлмелес жігіттердің басын біріктіріп, ыдысаяқ түгендеді, ай сайынғы азық-түлігіне ақша жинауды ұйымдастырды. Өзгелер қыздардың есігінен сығалап, жетім бала құсап жүргенде, бұлар макарон салынғ-

ан бір кәстрөл қою көжені «дп»-сымен дыбысын білдірмей ішіп, жайраң қағады. Бұл әдетке инеліктей Инебай да, еңкіш бойлы Ергеш те, тумай жатып табаны жерге тимей таланттықтың буына бусанған кеуделі Жоламан да, оқта-текте шырқырап ән салып, даусы жетпей қалса қақырынып-қақырынып қайта бастаудан жалықпайтын көртеміш Шақар да, әскердің әңгімесін майданның естелігіндей, аңшының аңызындай аңыратып, «қазақ солдаты» атанған Шәмен де үйренді.

Іштерінде Инебай қалталы. Ауылдан ұзамаған, әскерге бармаған. Ұяң. Қолы да ашықтау. Азық-түлік, ақша таусылғаннан бастап жігіттер Инебайдың иелігінде. Сабақ бітер-бітпес көлден қайтқан атақаздай топтың алдында Инебай бара жатады. Оның соңын ала басқалары сапқа тізіледі. Озып кету, қалып кету, саптан шығып кету секілді оғаш қимылды әскерге бармаса да Инебай жақтырмайды. Ол жақтырмағаннан кейін қалғандары да қаламайды. Қалқамай деген қыз кассир боп істейтін лапшаханаға әңдетіп тура тартады.

Лапшасы Қалқамайдан,
Ақшасы Инебайдан,
Басқасы бір құдайдан, —

деп жігіттер жер астындағы асханаға кіре-міре бірі тамаққа жүгіреді, бірі табаққа жүгіреді. Инебай көңілденсе қосымша бір-бір шөлмек сыра әпереді. Өзі татып алмайды. Содан кім жақсы — Инебай жақсы. Ән салып, тамсанып, жатақханаға қайтады.

Екінші курста Инебай өзгерді. Шашын бұйралатты, олпы-солпы киімін түзеді. Айнаға қарайтын болды. Айнаға қараған соң шығын мен пайдаға қарайтын болды. Бөлмелестердің халі аз-кем мүшкіл тартты. Байқұл қарап жүрмей оқта-текте Инебайды ине тыққандай сөзімен ашуландырып қояды. Оның бұл қылығын бөлмелестері ұнатпағанды, ұрысқанды.

Бірде Инебай су жаңа қалың дәптер сатып ал, сыртына Қамшыбай дейтін ақыға қимылдайтын суретшіге иректетіп, «Инебай» деп әшекейлеп жаздырыпты.

Үзілісте Байқұл оның астына әсемдеп «Сенсің бе, жаным, үйбай-ай» дегенді тіркестіреді. Ал кеп ашуланған Инебайды жұрт бұдан былай «Сенсің бе, жаным, үйбай-ай» деп атап кетті. Тегін тамаққа мұның да кесірі тиді.

Байқұлдың тілі де, жазуы да әдемі. «Әскерде бір батальон қазақ жігіттерінің қыздарына хат жазып беретінмін» деп мақтанатын, рас болса. Инебай үшінші курста махаббат дертіне шалдықты. Көрші факультетте жерлесі Гуляға өлердей ғашық болды. Әдемі открыткаға әдемі өлең сөзбен хат жазу ол кезде модаға айналған. Ондай сөзді тізбектеу тек Байқұлдың ғана қолынан келеді. Инебай Байқұлға жалынды, оның құрметіне бүкіл бөлмелестерге арнап дастархан жасады. Үстелдің үсті жайнап тұр, тіпті 7-8 шөлмек сыра мен 2-3 бөтелке шарап та бар. «Шәй қайнағанша жаза бер» деп, Байқұлдың қолына көздің жауын алатын открытка мен фломастер ұстатты.

— Қызыңның аты кім? — деді Байқұл Инебайдан қайталап сұрап.

— Гуля, Гуляжан дей берсеңші.

Ойына бірдеңе түсті ме, Байқұл бір мырс етіп, жазуына шұғыл кірісті. Оның мінезін бес саусақтай білетін Инебайдың іші бірдеңені сезді. Жалма-жан қасына жетіп барды. Қағазды оқыр-оқымас еңкиген денесімен Байқұлды тұншықтыра бас салды. Ақсары жүзінде қан ойнап, жұқа танауы тым делдиіп кетті. Анау:

— Қойдым, қойдым! Қайта қатырып жазып беремін, — деп шыр-пыр етеді.

Қызықты бір жәйттің болғанын сезген Жоламан Инебайдың қолындағы қағазды жұлып ап, дауыстап оқыды. Бәрі қыран күлкіге батты.

— Айналайын Гуляжан,
Өз атым Инебай,
Әкем аты Бұлажан,
Сүйіп жейтін салатым — баклажан, —

деп бастаған екен құттықтауды қырсық Байқұл.

Инебай сабасына қайта түсті. Байқұл да арнау жазуға қайта кірісті. Аңқау Инебай әлгіндегіні ұмытты да:

— Өзі — туысқаным. Бірақ бір-бірімізді ала береміз,
— дейді түк болмағандай.

Оны да бос жібермейтін Байқұл келесі арнауды былай шұбыртыпты:

Айналайын туысқан,
Сен де шықтың қуыстан,
Мен де шықтым қуыстан,
Ата жолын қуысқан
Туысқан мен туысқан
Сәтін тауып жуысқан.
Құлап сүйдім өзінді
Шығармастан уыстан...

Нағыз «қырғын» енді басталды. Шұжық желінбей, тауық алынбай, сыра ішілмей, бөлменің астаң-кестеңі шықты. Жалғыз Байқұлға жалпы жабылды. Аналар түгел Инебай жағына өтті. Амалы құрыған Байқұл бөлмені тастап, жайнаған дастарханға мәлие қарай-қарай кете барған.

Небір дәурен өтті-ау! Байқұл да есейді, есі кірді. Әйпініне жолыққасын бәрі ұмытылды. Жынынан айрылған бақсы, құнынаң айрылған «бақсы» сияқты можантомпай күй кешті. Бөлмелестері де қызмет қуып қыр жағалап, мансап іздеп маңайды шолып, байлық түгендеп базар аралап кетті бет-бетімен. Инебай сол шашын бұйралатқан бағытынан таймады. Тұрмысын да, мінез-құлқын да түгел бұйралатты. Туысқаны Гуляжанды ала алмады. Басқасы бұйырды. Оған жолыққанына Инебай өкінбейді, өмір-бақи қарыздар екен қайта. Бірзалығы соншалық, өзінің азан шақыртып қойған Инебай аты ұнамай, басқаға өзгертіпті.

Арада жылдар жылжып, күндер сырғанады. Байқұл мен Инебай астананың қақ төрінде жолығысты. Тау мен тау кездеспейді, адам мен адам кездеседі, құдай-ау, тоба. Екеуі шүйіркелесті. Ары-беріні қозғады. Бір қызығы төңірегіндегілердің бәрі «Қыреке, Қыреке» дейді. Байқұл байғұс оны айта алмай «Инебайлай» берді. «Инебай» деген сайын ол да ине жұтқандай жиырылады.

Иә, Инебай өзгерген. Астында атырылған шетелдік машина. Байқұл оның аты мен түсін ажырату үшін тағы бір оқуды бітіруі керек.

— Үйге шайға шақырып, ерулік берер ем, үй ауыстырып жатырмын. Қазынаның үш бөлмелі көп қабатты үйінен жерідік. Оңаша екі қабатты жеке үй алғам. Соған шақырармын, — деп қоштасып, қол алысып тұрып, Байқұлға базына айтты. — Инебай деген есім институтта қалған. Оны ұмыт. Қашанғы ине боламыз. Қырымбыз қазір. Сондықтан Қырым дегенің мақұл.

Салмақтап, зіл тастап, машинасына беттеді.

Осыдан кейін айға жетер-жетпес уақытта Байқұлды басып кете жаздап, су жаңа шетелдік машина тоқтады. Инебай, жо-жоқ Қырым екен. Машинасын тағы ауыстырыпты.

— Үйге көштім. Ішін қайта жөндетуді бастадым. Евроремонт жасап болған соң ерулігімді ұмытқан жоқпын. Тауып аламын, сау бол! — деп шаңдаттып өте шықты.

Байқұлды Инебайдың мысы кәдімгідей басып тастады.

— Қыреке! — деп қысылып орнында тұрып қалды.

Артынан және бір жолыққанда енді Эмираттан жаңа араб жиһазын әкелетінін, кей бөлмелерін иран кафелімен әшекейлейтінін өз аузынан естіді. Соның бәрі біткесін шақыратынын ескертті. Бұрынғы бұрынғы ма, Байқұл шын дегбірсізденді. Оңашада Инебайдың, ойбай-ау, Инебайы несі, Қырымның зәулім сарайын, оның төрінде Әйпін екеуінің шалқып отырғаны көз алдына елестетті. Елестетіп, өзінен өзі әбігерге түсті. Қырымды көргісі кеп қырынып, шашын бұйралатқысы кеп бүлініп, мың толқыды.

Жақында тағы кезікті. Үйдің бәрі бітіпті. Ауладағы бассейні ғана қалса керек. Сосын тай сойып үлкен кісілерді шақырады-мыс. Одан кейін орташаларын қонақ етіп, соңына таман Байқұлға ерулік береді-міс. «Мыс» пен «міске» мес болған Байқұл да шыдамды, күтті. Дәметуін дәметті-ақ. Алаңдап Қырымды көшеден іздейтінді шығарды. Ондайда бәлең жолыға ма, көзге де түспейді.